

SZÉKEDI LEVENTE

A ROMÁNIAI MAGYAR SZOCIOLÓGIA ÁTALAKULÁSA A MÁSODIK VILÁGHÁBORÚT KÖVETŐ ÉVEKBEN

A Ferenc József Tudományegyetem Szegedről Kolozsvárra történő, 1940-es visszaköltöztetésével megváltozott az erdélyi magyar társadalomtudományok fejlődési kontextusa, átalakult a szociológia (és szociográfia) elméleti és gyakorlati kibontakozásának feltételrendszere is. 1940 őszén a magyar egyetem öt karral és 83 tanszékkal, a korabeli Magyarország kiemelt jelentőségű felsőoktatási intézményeként indult újra. Különleges helyzetét példázza a korábban csak Budapesten működő Közgazdaságtudományi Kar megszervezése, a szociológia fejlődése szempontjából pedig különösen fontos a karon működő, Kovrig Béla vezette társadalomtan és társadalmpolitika tanszék tevékenysége.¹ Társadalomtudományi munka ugyanakkor az egyetem két további karán is folyt (Jog- és Államtudományi, illetve Bölcsészettudományi), a társadalomtudományok hangsúlyos jelenléte pedig erősítette az interdiszciplináris szemlélet szerepét a szakirányú kutatásokban.²

A társadalomkutatók munkáját segítette a kolozsvári egyetemmel szorosan együttműködő Erdélyi Tudományos Intézet és a két világháború közötti erdélyi magyar tudományos élet folytonosságát biztosító Erdélyi Múzeum-Egyesület is.³ Az alapítók szándéka szerint a Teleki Pál Tudományos Intézet tagjaként működő Erdélyi Tudományos Intézet tevékenysége a munkamegosztás jegyében kiegészítette a már működő erdélyi tudományos intézmények munkáját.⁴ Ezzel is magyarázható, hogy a két világháború közötti forráshiányos időszakban óhatatlanul háttérbe szorult erdélyi magyar empirikus társadalomkutatás érdekeit immár az intézet keretén belül külön szakosztály is szolgálta. A tudományegyetem és az Erdélyi Tudományos Intézet közötti szoros együttműködést jelzi, hogy a társadalomtudományi szakosz-

¹ INCZE Miklós: Magyar történet- és társadalomtudományi műhelyek a kolozsvári magyar egyetemen (1940–1949), *Erdélyi Múzeum*, 1997/3–4., 370–377. p., 375–376. p.

² *Uo.*, 371. p.

³ GYÖRGY Lajos: Beszéd a kolozsvári egyetem volt tanítványai, újonnan kinevezett tanárai és az Erdélyi Múzeum-Egyesület nevében, In: *Erdély magyar egyeteme. Az erdélyi egyetemi gondolat és a M. Kir. Ferenc József Tudományegyetem története*, Erdélyi Tudományos Intézet, Kolozsvár, 1941, 17–19. p., 18. p.

⁴ TAMÁS Lajos: Az Erdélyi Tudományos Intézet, In: *Erdély magyar egyeteme*, 409–416. p., 411. p.

tály munkatervét az egyetem társadalomtan tanszékének vezetője, Kovrig Béla, és az egyetemen is oktató Venczel József dolgozták ki.⁵ A Gusti-féle román szociológiai iskola legjelentősebb erdélyi magyar követőjeként Venczel irányította az 1941–1943 között megszervezett, mindmáig referenciának tartott bálványosváraljai falukutatást.⁶ A kéziratként sokszorosított és csak évtizedekkel később publikált szakmai útmutató, *A falukutatás módszerének vázlatja* világossá teszi, hogy Venczel és munkatársai a Bukaresti Szociológiai Iskola által kidolgozott, némileg átalakított elméleti-módszertani kritériumok alapján építették fel a Kolozsvári Magyar Diákszövetség szervezte komplex felmérést.⁷

Az erdélyi magyar társadalomtudományok képviselői 1940–1944 között saját hagyományaik mellett erőteljesen építettek a román szociológiára is, a monográfiai módszer kiemelt szerepére utal az is, hogy a kolozsvári Maros András épp az etnopolitikai konfliktusokkal túlterhelt időszakban közölt részletes tanulmányt a Gusti-iskola eredményeiről a budapesti *Társadalomtudomány* folyóiratban, és a monográfiai szociológia iránti elkötelezettségét ilusztrálja egy 1944-es recenziója, amelyben a következőket írja: „a Bécsi Döntést követően Kolozsvárra került Bakk Péter szintén a monografikus irányzat követője híve”.⁸ A Dimitrie Gusti szociológiai szemináriumában tanuló fiatal tanár és társadalomkutató korábban Magyarlapádon szervezett kutató- és munkatábort, több recenziót is írt a mérvadó *Sociologie Românească* folyóiratnak, és „szociológiai előadásain kívül cikkekkkel is szolgált a román-magyar kölcsönös megértést”.⁹

* * *

Az erdélyi magyar társadalomtudományok fellegrvárának tekinthető Kolozsvárott a magyar fennhatóság végét is jelentő 1944-es kiűritési rendelettel a magyar közösség több vezetője nyilvánosan is dacolt, Miskolczy Dezső, az egyetem rektora pedig megtagadta az intézményi infrastruktúra leszerelése-

⁵ *Uo.*, 413. p.

⁶ FÜLÖP Mónika: A bálványosváraljai falukutatás, In: KESZEG Vilmos – SZABÓ Zsolt (szerk.): *Mezőség. Történelem, örökség, társadalom*, Művelődés, Kolozsvár, 2010, 62–77. p.; TÁRKÁNY SZÜCS Ernő: A bálványosváraljai falukutató tábor néprajzi munkája, *Néprajzi Értesítő*, 1943/3–4., 253. p.

⁷ VENCZEL József: A falukutatás módszerének vázlatja [1941], In: Uő.: *Az önismeret útján*, Kriterion Kiadó, Bukarest, 1980, 119–136. p.

⁸ VENCZEL József: Dimitrie Gusti és az erdélyi magyar falukutatók, *Korunk*, 1970/6., 821–825. p.

⁹ VITA Zsigmond: Gusti professzor magyar tanítványai és az első erdélyi falukutató munkatáborok, In: *Művelődés és népszolgálat. Tanulmányok*, Kriterion Kiadó, Bukarest, 1983, 266–274. p., 272. p.

sét, az egyetem kiürítését.¹⁰ A nehéz háborús viszonyok következtében a rektor kiállása ellenére nagyszámú oktató távozott, így a magyar tannyelvű egyetem oktatóhiánnyal küszködött.¹¹ A magyar hadsereg kivonulása után a súlyos, gyakran etnikai színezetű atrocitások, az általánossá vált zűrzavar és a felemás, tehetetlen közigazgatás miatt a szovjet vezetők a katonai közigazgatás bevezetése mellett döntöttek (1944. november 14. – 1945. március 13.). Ebben az időszakban a magyar egyetem, immár a „Ferenc József” előtag nélkül, de tovább működött.

Észak-Erdély Romániához való csatolását követően az erdélyi magyarság megtarthatta viszonylag privilegizált pozícióit; ez főként a Groza-kormányval együttműködő Magyar Népi Szövetség kedvező tárgyalási pozíciójának volt tulajdonítható.¹² A *demokratizálódó* új román államban néhány évig fennmaradhattak az erdélyi magyarság legfontosabb intézményei, közöttük az erdélyi tudományosság két kulcsfontosságú szervezete, az Erdélyi Múzeum-Egyesület és az Erdélyi Tudományos Intézet. Mindkettőt 1950-ben elején számolták fel véglegesen.¹³ Az erdélyi magyar elit vitathatatlanul legnagyobb fegyverténye az volt, hogy Románia 1945 tavaszán törvényben¹⁴ rögzítette a később Bolyaira keresztelt magyar tannyelvű állami egyetem megalapítását. A kezdeti szervezési, pénzügyi nehézségeket tetézte az oktatóhiány és a tanszemélyzet állampolgárságával kapcsolatos súlyos kérdések.¹⁵ Az oktatói gárdát az egyetem – a változó idők jegyében – vezető baloldali értelmiségiekkel egészítette ki (például Gaál Gábor, Jordáky Lajos), a román kormányzat pedig átmenetileg engedélyezte meghatározott számú magyar állampolgárságú egyetemi oktató alkalmazását.¹⁶

A későbbi, erőteljes sztalinizációhoz képest a világháborút követő rövid időszak kedvezett a Bolyai Egyetem és az Erdélyi Tudományos Intézet munkatársaiból szerveződő kolozsvári társadalomtudományi műhely(ek) működésének, és az 1946 telén újrainduló egyetemi oktatásban is kiemelt

¹⁰ BALOGH Edgár: Emlékezzünk a történelmi napokra [1945], In: Uő.: *Hídverők Erdélyben 1944–46*, Kossuth Kiadó, Budapest, 1985, 75–82. p., 80. p.; LAKATOS, Artúr: A frontátvonulás Kolozsváron és ennek következményei, 1944–1945, *Székelyföld*, 2013. augusztus, 100–129. p.

¹¹ PÁLFY Zoltán: Cluj Higher Learning in the Early Communist Period. Ethnic Division Reasserted in a Nationalized Market, *Anuarul Institutului de Istorie „George Barițiu” – Series HISTORICA XLVII*, 2008, 283–307. p., 286. p.

¹² BOTTONI, Stefano: *Transilvania roșie: comunismul român și problema națională 1944–1965*, Editura Institutului pentru Studiarea Problemelor Minoritaților Naționale – Kriterion, Cluj-Napoca, 2010, 61–63. p.

¹³ INCZE: *i.m.*, 371. p.

¹⁴ Legea nr. 407 din 38 mai 1945, *Monitorul Oficial, Partea I, CXIII*, 119, 29 mai 1945, 13–14. p.

¹⁵ VERESS Béla: Erdélyi levél, *Valóság*, 1945. december, 64–67. p., 65. p.

¹⁶ PÁLFY: *i.m.*, 289. p.

szerepet kaptak a társadalomtudományi tárgyak. Az 1946/47-es egyetemi év tanrendje szerint minden elsőéves hallgató heti két óra társadalomtörténetet és ugyancsak heti két óra társadalomrajzot hallgatott, a joghallgatók minden évfolyama számára előírták a társadalomtudományi diszciplinákat, a leendő közgazdászok számára pedig külön választható modult létesített „társadalmi szakcsoport” elnevezéssel. A hallgatók a társadalomtan és a társadalomrajz mellett a szociológiai monográfia módszereivel is megismerkedhettek.¹⁷ A társadalmi felzárkóztatást, a progresszív, materialista szemléletű *javaréteg* képzését missziójának tekintő szabadegyetemen külön társadalomtudományi tanfolyam indult, ahol még együtt taníthattak a meggyőződéses marxista és a későbbiekben eltávolított *burzsoá, idealista* oktatók (Bónis György, Jordáky Lajos, Venczel József, Kislégi Nagy Dénes, Kohn Hillel, Benedek István, Kiss Géza).¹⁸

A Bolyai Egyetemen folyó társadalomtudományi képzés megszervezéséről és tartalmáról viszonylag keveset tudhatunk meg a rendelkezésre álló írott forrásokból, a téma alaposabb megismerését segíti viszont a hajdani bolyais Benkő Samu művelődéstörténész visszaemlékezése.¹⁹ A társadalomtudományi oktatás két fő szervezője Gaál Gábor (bölcészet) és a Jordáky Lajos (közgazdaságtan) volt. Benkő legszívesebben Venczel József, Gaál Gábor és Imreh István előadásaira emlékszik vissza: „Gaál Gábor és Venczel, akik, ha nem is szóról szóra, de leírták az előadásuk tartalmát [...] látszott, hogy nem feküdt le addig este, amíg nem tette rendbe a másnapi előadást. Ilyen lett Imreh István is, aki rendkívül precízen, felkészülve tartotta az előadásokat.” A jellegzetes társadalomtudományi látásmód kialakításában Benkő évfolyamában nagy szerepet játszott a korai strukturalizmus, fontosnak tartotta az egzisztencializmus és számára meghatározónak a magyarországi népi irodalom, szociográfia hatását: „Piaget-t egymásnak adtuk kölcsön, ’46–47-ben. Az utólagos dumák kioktatták az én nemzedékemet is a strukturalizmusról, mi csak elmosolyogtunk. Az egzisztencializmusnak a nagy közvetítője volt a magyar Mátrai. Tehát ez volt az első indíttatás. A másik kérem szépen a magyar, úgynevezett népi [...] számomra a két fő Erdei Ferenc, a magyar város, falu, tanyák [...] én ezt már középiskolás koromban olvastam.” Az oktatásban Gaál és Venczel Szalai Sándor²⁰ műveit is felhasználó jegyzetét használták leginkább: „Fölvívom a figyelmüket Gaál Gábor könyveire, kiadták az egyetemi jegyzeteit. Ebből kiderül, hogy körülbelül mi volt az az ismeret, a

¹⁷ KELEMEN Béla (szerk.): *A kolozsvári Bolyai Tudományegyetem tanrendje az 1946–47. tanévre*, Bolyai Tudományegyetem, Kolozsvár, 1946, 6–8. p.

¹⁸ *Uo.*, 66–70. p.

¹⁹ Benkő Samuval a Venczel-kutató Telegdy Balázssal együtt kolozsvári lakásán készítettünk interjút, 2014 nyarán.

²⁰ Szalai Sándor *Társadalmi valóság és társadalomtudomány* (1946) című kötetét tankönyvként is használták.

másik pedig, ami érdekes a Venczelé, Szalai Sándor könyve alapján. Ezt '46-ban adták ki. Ez egy nagyon jó tankönyv, el kell olvasni."

Annak ellenére, hogy a Bolyai Egyetem korai időszakában már főként a marxista gondolkodók műveit és a történelmi materializmus téziseit hangsúlyozták, a tananyag a hallgatók számára meglehetősen széles látókört biztosított. Ehhez járult hozzá az is, hogy az európai és a magyar hagyományok mellett megismerték a szociológia román előzményeit is. A Gusti-iskola munkásságáról Markos András tartott előadásokat: „Aki szintén előadást tartott, az Markos András volt. A Gusti-iskola abszolút ismerője, ő ír először a Dékány-féle társadalomtudományi folyóiratba. Bemutatja a magyar olvasóközönségnek a Gusti iskolát.” (Benkő Samu). A monográfiai módszerrel minden bizonnyal Venczel József is foglalkozott előadásai vagy szakszeminariumai keretében.²¹

A társadalomtudományi publikációk terén is kifejezetten gazdagnak bizonyult a nagyjából 1947 végéig tartó rövid időszak. Az Erdélyi Tudományos Intézet számos történelmi, társadalomtörténeti, néprajzi és nyelvészeti tanulmányt publikált,²² az Erdélyi Múzeum-Egyesület pedig 1945 és 1947 között nem kevesebb mint 141 kiadványt jelentetett meg.²³ Jordáky Lajos szerkesztésében láttak napvilágot a *Bolyai Egyetem Jog- és Közgazdaságtudományi Értekezések* sorozatának munkái, szintén Jordáky volt a felelős kiadója a *Józsa Béla Athenaeumnak*, amely társadalomtudományi téren elsősorban marxista ideológiai alapmunkákat közölt.²⁴ A történelmi, gazdasági, politikatudományi tárgyú írások mellett kifejezetten szociológiai tanulmányokat közöltek a Bolyai Egyetem Társadalomtudományi Intézetnek folyóiratai, az 1946 januárjában évfolyamindítónak szánt *Társadalomtudomány és Politika*, valamint az októberben, sorozat és szám megjelölése nélkül publikált *Társadalomtudomány*. Egy 1946-os, az erdélyi társadalom rétegződését taglaló tanulmányban az intézetvezető Jordáky az elkötelezett, beavatkozó marxista szociológia hívének vallja magát, az empirikus megismerést pedig a monografikus módszerrel látja megvalósíthatónak: „A társadalmi monográfia eszközeivel – s itt együtt kell működniük társadalomkutatóknak, társadalompolitikusoknak, közgazdászoknak, néprajzosoknak, biológusoknak, pedagógusoknak – kell feltárniok széképítések és túlzások nélkül, urbánus vagy faluromantikus előítéletek nélkül a való helyzetet [...] A szociológiának a fel-

²¹ KELEMEN (szerk.): *i.m.*, 15. p.

²² SZABÓ T., Attila (szerk.): *Emlékkönyv Kelemen Lajos hetvenedik születése napjára*, Erdélyi Tudományos Intézet, Kolozsvár, 1947.

²³ VÁCZY, Leona: Transindex – Erdélyi Múzeum repertórium 1938–1947, *Transindex adatbank*, <<http://erdelyimuzeum1.adatbank.transindex.ro/index.php?action=ev&evszam=1945>> (letöltve: 2015. 01. 22.).

²⁴ JORDÁKY Lajos: *Romániai magyar irodalmi lexikon*, Kriterion Kiadó, Bukarest, 1991, 333. p.

adata azután a szintézis megteremtése, s az eredmények és következtetések alapján a társadalom irányítás és ellenőrzése [...] A legjelentősebb irányzat azonban, – a tudományos szocializmusról van szó – minthogy tartalmában és formájában maga a társadalom tudománya, feltétlenül társadalomirányító és társadalomalakító.”²⁵ A szocialista társadalomtudomány, a szociológiában alkalmazandó történelmi materialista megközelítés támogatójaként fogalmazta meg a *Társadalomtudomány és Politika* beköszöntő tanulmányát is, bár itt jóval megengedőbben fogalmazva *lehetőséget ad* a szociológiának saját módszerének tisztázására.²⁶

A rendelkezésünkre álló források alapján megállapíthatjuk, hogy a tudományos intézetek és a Bolyai Egyetem jelentős publikációs tevékenysége ellenére háttérbe szorult az empirikus adatfelvétel, a konkrét társadalomkutatási terepmunka. A közvetlen felméréseket a forráshiány mellett feltehetően a háború utáni zavaros viszonyok is nehezítették, a nagyobb társadalomkutatások irányítására alkalmas tanszemélyzetet pedig meglehetősen lefoglalta az új szervezeti struktúrák kialakítása. Az 1945 és 1947 között megjelent írások feltehetően korábbi adatfelvételek feldolgozására alapoztak, ám ezeket az utómunkálatokat sem sikerült minden esetben lezárni. A kolozsvári társadalomtudósok nagyszabású bálványosváráljai kutatásának adatairól mindössze résztanulmányok születtek,²⁷ az 1947-ben Romániából kitoloncolt Bónis György korábbi, a népi joggyakorlatra vonatkozó kalotaszegi gyűjtéseinek anyaga a háborúban megsemmisült.²⁸ Ezen a téren éppen az elemzett korszakban született Imreh István máig meghatározónak tartott tanulmánya a székely közösségek életét szervező hagyományos jogrendről,²⁹ Szabó T. Attila helynévtanulmányai pedig a háború alatt zajlott borsavölgyi terepmunka információit hasznosították.³⁰

Az előbbieket némileg cáfolva mégis állíthatjuk, hogy korlátozott hatáskörű, kisebb szociológiai felmérések az 1945 és 1947 közötti időszakban is készültek. Ezek feltehetően városi környezetben megvalósított és bizonyos kulturális vagy oktatás intézményekre összpontosító ankétok, illetve üzemi szociográfiák voltak. 1945-ben kisebb közvélemény-kutatás készült a Kolozsvári Állami

²⁵ JORDÁKY, Lajos: *Az erdélyi társadalom szerkezete*, Bolyai Tudományegyetem, Kolozsvár, 1946, 3. p.

²⁶ JORDÁKY Lajos: *A társadalomtudomány feladatai*, *Társadalomtudomány és Politika*, 1946/1., 1–4. p., 4. p.

²⁷ FÜLÖP: *i.m.*

²⁸ NAGY Janka Teodóra: *A népi jogélet kutatása Erdélyben 1939–1948 között*, In: KOTHENCZ Kelemen (szerk.): *Határjelek és hagyásfák. A hetvenedik életévébe lépő Bárh János tiszteletére írott tanulmányok*, Türr István Múzeum, Baja, 2014, 539–547. p., 541–543. p.

²⁹ IMREH István: *Székely falutörvények*, Bolyai Tudományegyetem – Erdélyi Tudományos Intézet, Kolozsvár, 1947.

³⁰ SZABÓ T. Attila – GERGELY Béla: *A Kolozsmegyei Borsavölgy helynevei*, Erdélyi Tudományos Intézet – Minerva, Kolozsvár, 1945, 8–10. p.

Leánygimnáziumban,³¹ Jordáky Lajosnak a Bolyai Tudományegyetem Szociológia Tanszékének és saját tanári állásának 1947-es megszüntetésére vonatkozó fellebbezésben utalást találunk egy nagyobb szabású iskolai felmérésre is: „szociográfiai módszer keretében feldolgoztam és elemeztem 5000 líceumi diák és 3000 egyetemi hallgató helyzetét. A kötet több mint 300 oldalas lesz.”³² Feltételezhetjük, hogy erre a kutatásra vonatkozik Jordáky 1946. október 7-i naplóbejegyzése is („diákok: egyetemi szociográfia”).³³ Az 1946-os naplóban ugyanakkor több olyan feljegyzést is találunk, ami feltehetően a Bolyai Egyetem vagy az egyetemhez csatolt Erdélyi Tudományos Intézet³⁴ felméréseire utal. Az 1946. decemberi bejegyzések között a „Kérdőív (színház)” szerepel, ennél valószínűleg fontosabb kutatásra utal az a november bejegyzés, ami az Erdélyi Tudományos Intézet számára biztosítandó 600 ezer lejes (?) támogatásról szól, az összeg mellett a „gyári szociográfiai munka” tétel szerepel.³⁵ A napló szerint Jordáky Lajos 1946 novemberében és decemberében több ízben is találkozott azzal a Kohn Hillelrel, akinek kulcsszerepe volt abban, hogy a Bolyai Egyetem szakemberei a leginkább restriktív, sztálinista korszakban a társadalomtudományi eszköztárát óvatosan használó gazdasági-üzemi monográfiákat készítsenek.³⁶ Amennyiben feltételezésünk helyes, úgy az említett költségvetés az 1948-ban publikált, a kolozsvári vasúti főműhelyben végzett felmérésre vonatkozott.³⁷ Ennek bizonyításához újabb források felkutatása szükséges. Mindezek arra engednek következtetni, hogy a Bolyai Egyetem Közgazdasági Karán végzett társadalomtudományi felmérések elsősorban az üzemek világát, az ipari munkásság életét kutatták. A politikai kontextus természetesen kedvezett az új vezető osztályként reprezentált proletariátus kutatásának, a témaválasztást ugyanakkor befolyásolhatták az intézetvezető Jordáky személyes preferenciái és szakmai előtörténete. A munkásság sorsa iránt elkötelezett szociáldemokrata társadalomkutató a harmincas évek végén három tanulmányt is közölt a *Korunkban* a kolozsvári munkásság körében végzett két felmérésről.³⁸

³¹ JORDÁKY Lajos: *Közvéleménykutatás a kolozsvári Állami Leánygimnáziumban 1945 telén*, Jakabffy Elemér Alapítvány, 1945.

³² JORDÁKY Lajos: *Contestație în legătură cu comprimarea mea apărută în deciziunea nr. 266.879/1947 din 14 Oct. 1947*, Jordáky Lajos kéziratgyűjtemény, Erdélyi Múzeum-Egyesület [a továbbiakban: EME] Kézirattár, 3. p.

³³ JORDÁKY Lajos: *Napló* (feladatok, 1946. augusztus–december, külön füzet), Jordáky Lajos kéziratgyűjtemény, EME Kézirattár.

³⁴ INCZE: *i.m.*, 371. p.

³⁵ JORDÁKY: *Napló*.

³⁶ KOHN Hillel: Emlékezés régebbi monográfiákra, *Korunk*, 1967. december, 1690–1691. p.

³⁷ KOHN Hillel: *A munka termelékenysége a kolozsvári Vasúti Főműhelyekben: a munka termelékenységének kérdéséhez a Román Népköztársaságban*, Kolozsvár, 1948.

³⁸ JORDÁKY Lajos: A cluji ipari munkásság, *Korunk*, 1938/3., 244–247. p.; JORDÁKY Lajos: A kolozsvári ipari munkásság, *Korunk*, 1938/2., 97–102. p.; JORDÁKY Lajos: A téglagyári munkások, *Korunk*, 1939/7–8., 654–657. p.

Már a Román Népköztársaság 1947. december 30-i kikiáltását megelőzően megindultak a támadások a romániai magyar elit és ezen belül az egyetemi polgárság *reakciós elemei* ellen, beindult az a sajnálatos tisztogatási hullám,³⁹ ami többek között a Bolyai Egyetem társadalomtudományi tanszékének felszámolásához, Venczel József és Jordáky Lajos elbocsájtásához,⁴⁰ majd Venczel első letartóztatásához⁴¹ vezettek. 1948-tól a szociológia feketelistára került, a társadalomtudományok elméleti és módszertani keretét az egyeduralkodóvá váló marxizmus és történelmi materializmus adta, ahogy ezt Gaál Gábor 1948-as egyetemi jegyzetében episztemológiailag is igazolva látja: „Az a helyzet, hogy ahogy a marxizmus bizonyos értelemben leépíti a filozófiát [...] ugyanúgy leépíti az elvont, objektív kritériumok nélküli, valóságghíjas, sőt valóságellenes szociológiát [...] Leépíti – de nem úgy, hogy a helyére lép, de úgy, hogy kiküszöböli, megszünteti és feleslegessé teszi azok hiábavaló erőlködését. Megszünteti – ám ezzel nem szünteti meg az igényt, amit a szociológiának ki kellett volna elégítenie.”⁴²

A későbbi fejlemények viszont azt mutatják, hogy a romániai magyar értelmiség a társadalmi valóság megismerését eleinte óvatosan, majd egyre nyíltabban felvállalva ismét a szociológiára szeretne volna bízni. A romániai magyar szociológia rehabilitációjára vonatkozó próbálkozásokkal részletesen egy későbbi tanulmányban foglalkozunk.

³⁹ GÁLL Ernő: *Számvetés: huszonhét év a Korunk szerkesztőségében*, Komp-Press, Kolozsvár, 1995, 7–10. p.

⁴⁰ Kiket bocsátottak el a Bolyai Egyetem tanárai közül?, *Világosság*, 1947. október 18., 1. p.

⁴¹ TELEGDY Balázs: Az otthonmaradtak harca az elhurcoltakért, *Székelyföld*, 2014. április, 107–115. p., 107. p.

⁴² GAÁL Gábor: A társadalom [1948], In: GAÁL Gábor: *Válogatott írások III. 1946–1952. Publicisztikai írások és filozófiai jegyzetek*, szerk. TÓTH Sándor, Kriterion, Bukarest, 1971, 411–467. p., 419. p.